

BARACSI ÁGNES-HAGYMÁSY KATALIN-MÁRTON SÁRA

**NEVELÉSI GYAKORLAT VÁLTOZÓ ISKOLAI
SZÍNTEREKEN**

- **DIÁKÖNKORMÁNYZATOK AZ ISKOLÁKBAN**

DIÁKÖNKORMÁNYZATOK AZ ISKOLÁKBAN

Bevezetés

Minden pedagógus találkozik munkája során iskolájában a diákönkormányzat tevékenységével. A diákönkormányzatok működésének szerepéről azonban erősen megoszlik a pedagógusok véleménye. Vannak, akik olyan „jogharcos” tanulók gyülekezetét látják bennük, akik a kötelességeiket bezzeg nem ismerik. Mások inkább az iskolavezetés elvárásaira, érdekeire rábólintó, azt a társaik között propagáló konform szervezatként tekintenek rájuk. Remélhetőleg a pedagógusok egyre növekvő tábora véli úgy azonban, hogy a diákönkormányzatoknak fontos szerepe van a diákok közéletre való felkészítésében.

A diákönkormányzat megszervezését az teszi szükségessé, hogy általa kerülhet sor a tanulók bevonására a közösség ügyeinek intézésébe, irányításába. Az önkormányzatban folytatott tevékenység pedagógiai hozadéka, hogy az iskolai években folytatott közösségi munka fokozatosan áttevődik más közösségekre is, felnőttként pedig az egész társadalom egészére irányulhat a gondoskodó, felelősségteljes beállítódás (Bábosik, 2004).

Történeti kitekintés

A diákok autonómia törekvése több évszázados múltra tekint vissza. Már a 13. században a Bolognai Egyetem (Universitas Scolarium) jogi védelmet is adott a diákjainak. A reformáció protestáns kollégiumaiban, így Magyarországon is a 15-16. századtól teljesebb ki a diákönkormányzatok intézményműködtető és információs funkciója. A protestáns kollégiumok legfontosabb pedagógiai vívmánya nem tantervi, iskolaszervezeti vagy módszertani volt, hanem az önkormányzás, autonómia eszméjének nevelési célzatú alkalmazása (Pataki, 2005).

Számos egyéb példát is találunk a diákönkormányzatok működésére, így például az 1895-ben létrehozott Eötvös Collegium (1895-1950, 1958-1990, 1900-tól napjainkig) főbb alapelveihez hozzátartozott a szabadság, demokrácia, egyéni jogok megbecsülése. Az 1946-os újjászervezése, mely elsősorban a tehetséges, de szegénysorú diákok fejlesztésére vállalkozott szintén alapelvei között szerepeltette a demokratizmust, az autonómiát és az önkormányzatiságot.

Kiemelkedő jelentőséggel bírt hazánkban a Györffy István által 1939-ben alapított NÉKOSZ (Népi Kollégiumok Országos Szövetsége) mozgalom is, melynek „aranykora” 1945-49 közötti időkre tehető. A kollégium célját a következőkben határozták meg: „...társadalmi, diákjóléti, autonóm nevelőintézmény, amely tehetséges és rászoruló, főleg paraszti származású főiskolás ifjúság részére egészséges és megfelelő kényelemmel berendezett otthonokat létesít.” A kollégium elvi és gyakorlati tevékenységét választott vezetőség irányította, a közösségi demokrácia legfelső szerve pedig a kollégiumi gyűlés volt, ahol a legfontosabb döntések születtek (Pataki, 2005. 149. 204.).

A 19. század végén és 20. század elején létrejövő reformpedagógia mozgalom számos irányzata is felismeri az önálló cselekvés, az önkormányzati tevékenység fejlesztő hatását.¹

A Gáspár László által 1969-ben elindított „szentlőrinci iskolakísérlet” nevelő-fejlesztő tevékenységeinek egyik alappillére is az öntevékenységen, önkormányzaton alapuló iskolai diákélet kiépítése és működtetése volt.²

Az egykori és mai gyermek- és ifjúsági szervezetek³ szintén felismerték és felismerik az önszerveződésben lévő pedagógiai lehetőségeket. Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy gyakran használták a diákönkormányzatokat a történelem folyamán az ideológiai átnevelés eszközeként is.

A 70-es évek úttörőmozgalmában születtek meg a tevékenységi körökre épülő önkormányzatok. A rendszerváltás után e koncepció jegyében alakultak át az iskolai diákönkormányzatok, vagy pedig az úttörőtanácsok felépítése, hatásköre, tevékenysége kapott új címkét. Az önkormányzatiság ilyen értelmezése azonban már nem felelt meg a '90-es évek követelményeinek, hiszen az iskolai diákszervezetek többségét elsősorban a tanárok „működtették” az általuk „kinevezett” diákvezetők segítségével, nem figyelve a diákok igényeire és elvárásaira, a diákok érdekképviselője pedig teljesen háttérbe szorult. Vagyis az iskolai közösségek nem önszerveződő módon, hanem a demokratikus centralizmus alapján felülről szervezeten jöttek létre (Szilágyiné, 1993). Nem véletlen, hogy a rendszerváltás után a hazai közoktatási jogalkotásban fokozatos elmozdulás tapasztalható az önálló ifjúsági kultúra iskolai elfogadtatását célzó diákönkormányzatok

¹ A teljesség igénye nélkül: Cecil Reddie: New School; A. Makarenko: Gorkij - telep; S. Neill: Summerhill. Az irányzatok részletes bemutatása megtalálható Pukányszky Béla:- Németh András (1996): Neveléstörténet (forrás: <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/>) című könyvében.

² Gáspár L.-Kocsis J. (1984): A szentlőrinci iskolakísérlet I.-II. Budapest.

³ Mint például cserkészlet, úttörőmozgalom, 4H mozgalom, egyéb egyházi és iskolai ifjúsági szervezetek

felé (Setényi, 1997). Ennek leglényegesebb eleme, hogy az 1993-as közoktatási törvény⁴ már a demokrácia alapelveit figyelembe véve foglalkozik az általános és a középiskolai diákönkormányzatok működésének szabályozásával, melybe több diákszervezetet is bevontak a kidolgozás során. A törvényt 1996-ban módosították, egységessé tették, és azóta minden iskolatípusra és a kollégiumokra is ugyanazok a rendelkezések vonatkoznak.

Autonómia, önkormányzás, diákönkormányzat

Mielőtt rátérnénk a diákönkormányzatok működésének megismerésére célszerű néhány, a témához kötődő fogalmat tisztáznunk.

A Magyar nyelv értelmező szótára (1978) szerint az **autonómia** (auto- „ön”, nomosz- „törvény”) valamely intézménynek, szervezetnek, közösségnek az a joga, hogy belső ügyeit más hatóságoktól többé-kevésbé függetlenül, saját rendtartása (szabály), rendeletei stb. szerint- választott vezetői útján - maga intézi. Loránd Ferenc (1997) értelmezésében: „...az autonómia lényege - akár személyre, akár intézményre gondolok - a döntési vagy választási szabadság reális lehetősége az élet lényeges kérdéseiben...” A szerző külön aláhúzza a „lényegi kérdések” és a „reális lehetőségek” szükségességét, mert úgy véli, hogy enélkül nem autonómiáról, hanem manipulációról, esetleg fejbólogatásról van csupán szó. Meghatározza az autonómia alapfeltételeit is, melyek a következők: jogi és materiális garanciák; alternatívák, melyek közül választani lehet; illetve hogy legyen döntési képességük azoknak, aki dönthetnek

Az autonómia gyakorlási formája az **önkormányzat**, mely legáltalánosabb értelemben szerveződési elvet (a szervezet működésének önálló kialakítását, saját döntést és a saját ügyek önálló intézését, valamint az öngazgatást), működési mechanizmust (a tagok céljainak megvalósítását és az érdekérvényesítést) és eljárási technikát (a tagok részvételének szabályozását) jelent. Az autonómia az önkormányzat külső oldalát kifejező fogalom, mely az önkormányzat függetlenségére utal (Barakonyi, 2004).

A **diákönkormányzat fogalmát** a Pedagógiai Lexikon a következőképpen értelmezi: „a közoktatásban tanulók bizonyos önkormányzati jogokkal felruházott szervezete. Működési kereteit minden esetben a meghatározott jogosítványokat átengedő oktatás-igazgatás vagy iskola vonja meg...” (1997).

⁴ <http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=225>

Gáspár László (1996) a diákönkormányzatok szerepét így határozza meg: „Az iskolai demokrácia valóságos biztosítékának azt az iskolaközösséget tekintem, amelyben az iskolai önkormányzat és iskolai közvélemény együtt, egyszerre, egymást áthatva van jelen. Mégpedig nem a pedagógusok által kreált formális szervezetként, hanem a diákok valóságos öntevékenységeinek feltételeként és eredményeként.” Az önkormányzat pedig nem csupán az irányítás valamiféle központi szerve, hanem a felelős döntésekben való részvétel mindenki számára adott intézményes lehetősége.

Törvényi háttér

A közoktatási törvény⁵ 4/A.§ (1-2-3) pontjában a következő alapelvek olvashatók:

„A közoktatás szervezésében, irányításában, működtetésében, feladatainak végrehajtásában közreműködők a gyermekkel, tanulóval kapcsolatos döntéseik, intézkedéseik meghozatalakor az egyenlő bánásmód követelményét kötelesek megtartani. Az egyenlő bánásmód követelménye alapján a közoktatásban minden gyermeknek, tanulónak joga, hogy vele összehasonlítható helyzetben levő más személyekkel azonos feltételek szerint részesüljön velük azonos színvonalú ellátásban. Az egyenlő bánásmód követelménye megsértésének következményeit orvosolni kell, amely azonban nem járhat más gyermek, tanuló jogainak megsértésével, csorbításával.”

Az alapelveknek megfelelően a közoktatási törvény⁶ több paragrafusa is foglalkozik a tanulói közösségek, diákönkormányzatok jogaival (62.§, 63§, 64§), a gyermek- és tanulók jogaival, illetve a diákjogok és az érdekérvényesítés szabályozásával (10§.e, g, pontok; 11§ e, f, g, l, m, s, t, u (7) pontok). A szülők jogairól és kötelességeiről (10.§-14.§), és a pedagógusok jogairól és kötelességeiről (19.§) szóló fejezetek pedig mindkét félt arra kötelezik, hogy tegye a szükséges intézkedéseket a gyermekek, tanulók jogainak érvényesítése érdekében (14§ f, és 19.§ (7). f, g, h).

A törvény 63.§ (1) pontja kimondja, hogy *„a tanulók, a tanulóközösségek és a diákkörök a tanulók érdekeinek képviselőire diákönkormányzatot hozhatnak létre. A diákönkormányzat tevékenysége a tanulókat érintő valamennyi kérdésre kiterjed. A*

⁵ <http://www.okm.gov.hu>

⁶ 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról

diákönkormányzat munkáját a tanulók által felkért nagykorú személy segíti, aki - a diákönkormányzat megbízása alapján - eljárhat a diákönkormányzat képviselőjében is.” A törvény⁷ különféle jogokkal ruházta fel a diákönkormányzatokat melyek a következők:

- **Döntési jogkör:** (Azt jelenti, hogy döntés kizárólag a diákönkormányzat joga, ebbe másnak beleszólási joga nincs. Egyedül a döntés meghozatalának módja szabályozott.) Így dönt saját működéséről - a nevelőtestület véleményének kikérésével; a működéséhez szükséges anyagi eszközök felhasználásáról; hatáskörei gyakorlásáról; egy tanítás nélküli munkanap programjáról; az iskolai, kollégiumi diák-önkormányzati tájékoztatási rendszerének létrehozásáról és működtetéséről; valamint a tájékoztatási rendszer (iskolaújság, iskolarádió), szerkesztősége tanulói vezetőjének (felelős szerkesztőjének), munkatársainak megbízásáról; szövetség létrehozásáról vagy ilyenhez való csatlakozásról.
- **Egyetértési jogkör:** (Azt jelenti, hogy a diák-önkormányzati szerv egyetértése nélkül nem hozható döntés, az ezen hatáskörbe tartozó esetekben, azzal kapcsolatban vétőjoga van.) Egyetért a jogszabályban meghatározott ügyekben az iskolai szervezeti és működési szabályzat elfogadásakor és módosításakor; a tanulói szociális juttatások elosztási elveinek meghatározásakor; az ifjúságpolitikai célokra biztosított pénzeszközök felhasználásakor; a házirend elfogadásakor, illetve módosításakor. Az iskola legalapvetőbb dokumentumainak nyilvánosságával (házirend, SZMSZ, pedagógiai program, minőségirányítási program) kapcsolatban is egyetértési joga van a diákönkormányzatnak.
- **Véleményezési jogkör:** (Azt jelenti, hogy az ebbe a hatáskörbe eső témákban nem hozható döntés a diákönkormányzat véleményének előzetes megismerése nélkül, bár határozatát nem köteles a döntéshozó figyelembe venni.) A diákönkormányzat véleményt nyilváníthat, javaslattal élhet a nevelési-oktatási intézmény működésével és a tanulókkal kapcsolatos valamennyi kérdésben, mint például a tanulók nagyobb közösségét érintő döntések (például házirend), illetve tanulók helyzetét érintő beszámolók elfogadásakor, sportkör, könyvtár működési szabályairól, a tanórán kívüli tevékenységformákról, a tankönyvtámogatás rendjének évi szabályozásakor, a tankönyvrendelés elkészítésénél, fegyelmi eljárás alkalmával, a munkaterv elfogadásakor a tanulókat érintő ügyekben. Új

⁷ 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról

elemként került a törvénybe a 102§. (3) pontban, hogy a fenntartónak a közoktatási intézmény megszüntetésével, átszervezésével, feladatának megváltoztatásával, nevének megállapításával, költségvetésének meghatározásával és módosításával, vezetőjének megbízásával és megbízásának visszavonásával összefüggő döntése előtt be kell szerezni az iskolai diákönkormányzat véleményét is.

- **Javaslattételi jog:** (Azt jelenti, hogy az önkormányzat valamilyen ügyben javaslatot tehet, és amire érdemi választ kell, hogy kapjon.) Gyakorlatilag minden, a tanulókat érintő kérdésben élhet ezzel a joggal az önkormányzat, de kezdeményezheti például a nevelőtestület összehívását is egy témában, a kezdeményezésről pedig a nevelőtestület dönt.

Ha egy intézményben a fenti jogok nem érvényesülnek vagy sérülnek, akkor jogorvoslati lehetősége van a diákönkormányzatnak. Célszerű előbb a segítő pedagógussal, illetve az intézményvezetővel tisztázni a problémát, ha ez nem vezet eredményre, akkor a törvény szellemének megfelelően (közoktatási törvény 83§ és 84§. (2)) a diákönkormányzat a jogainak megsértése esetén tizenöt napon belül a fenntartóhoz törvényességi kérelmet nyújthat be.

A diákönkormányzat működése

Mint ahogy a törvény is utal rá, az intézményekben a diákönkormányzatok létrehozása, mint **lehetőség** vetődik fel, ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy **ma már egy demokratikusan működő intézményben szinte magától értetődő, hogy diákjaink számára terepet adjunk a demokrácia alapelveinek megismerésére és gyakorlására, jog- és érdekérvényesítési technikák megtanulására, a demokratikus állampolgári szocializációra.** Sajnos még ma is sok helyen előfordul, hogy a diákönkormányzat csupán formálisan működik, melynek számos oka lehetséges. Egy 2001-es kutatás⁸ tanulsága szerint a diákok közel 40%-a nem emlékszik semmilyen tevékenységre, eseményre, ami a diákönkormányzatok működéséhez kapcsolható, és mindössze 2,9% említi, hogy valamit sikerült az önkormányzatoknak kiharcolniuk, míg 10% a működésével való elégedetlenségének adott hangot. Ezt leginkább arra vezetik

⁸ A hivatkozott kutatás az Oktatási Jogok Miniszteri Biztosának megbízásából született 2000-2001-ben „**Diákjogok és pedagógusjogok az iskolában**” címmel, azzal a céllal, hogy megvizsgálják, mely iskolákban érvényesülnek az iskolapolgárok jogai egymással harmonizálva, és melyekben nem. A kutatás teljes anyaga megtalálható az alábbi honlapon: <http://www.oktbiztos.hu/kutatasok/diakjog.bev.html>.

vissza, hogy az iskolák nem adják meg a szükséges mozgásteret és támogatást (anyagi, személyi, szakmai) a diákönkormányzatoknak. Meglepően alacsony a diákvezetők jogtudása is, holott ők lennének azok, akik diáktársaik érdekeit képviselik és érvényesítik. Sok iskolában azért nincs esélye a jól és hatékonyan működő diákönkormányzatnak, mert a tanárok vagy az igazgató saját céljaiknak megfelelő, de a feladatra alkalmatlan diákvezető megválasztását szorgalmazzák. Szerencsére ugyanakkor egyre több helyen az igazgatók és a tanárok egyaránt elkötelezett hívei a jogtudatot fejlesztő kezdeményezéseknek. Jó részük tudja, szükség van arra, hogy a diák vagy a diákönkormányzat beleszólhasson az iskola életébe, a fegyelmi tárgyalások menetét nyomon követhesse, és arra is, hogy a házirend véleményezésük nélkül ne léphessen érvénybe. Ajánlasként pedig a következőket javasolják ⁹: *„Fontos, hogy a diákönkormányzat rendelkezessen önállóan valamekkora pénzkerettel – bármily szerény összeggel is –, mely felhasználásáról szabadon dönt, s azoknak számol be róla, akiktől az származik – vagyis a diákságnak. Fontos, hogy a bevételi forrás ne kizárólag a diszkrét legyen. Egyáltalán: valódi ügyekben nyilvánítson véleményt, illetve döntsön, s egyfajta szolgáltató diákönkormányzatként működjön.”*

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye alap- és középfokú intézményeiben 2002-ben végzett kutatásunk is a fentiekhez hasonló eredményeket hozott. Megállapítottuk, hogy az iskolai demokrácia kiterjesztése a tanulókra még nem sajátja a vizsgálatban szereplő iskoláknak. A diákönkormányzatoknak, mint a tanulók érdekképviselői szervének nincs meg az őt megillető helye a mindennapi pedagógiai gondolkodásban. A diákönkormányzatok munkájával az általános iskolások a legelégedettebbek, a gimnáziumba és a szakképző iskolákba járók már kevésbé. A diákönkormányzat terveit, döntéseit az általános iskolában tartják leginkább tiszteletben a tanárok. Az iskolai életbe történő beleszólási lehetőségekkel - iskolatípustól függetlenül - a megkérdezettek többsége elégedetlen. Az iskolai folyamatokba az általános iskolásoknak van a legnagyobb beleszólási lehetősége, a középiskolások esetében ez átlagosnak ítéltető (Márton, 2008).

A diákönkormányzatoknak számos rövidítése ismeretes, például DT, DÖT, DÖK, felsőoktatásban HÖT. A törvény 63§. (1) pontja kimondja, hogy: „a diákönkormányzat munkáját a tanulók által felkért nagykorú személy segíti, aki - a diákönkormányzat megbízása alapján - eljárhat a diákönkormányzat képviseletében is. Ezt a feladatot az

⁹ <http://www.oktbiztos.hu/kutatasok/diakjog.bev.html>

ún. **diákönkormányzatot segítő vagy patronáló tanár** látja el, aki összekötő szerepet tölt be a diákság és a tantestület között. Fontos, hogy képes legyen ésszerű határok között a diákok érdekeinek képviselőjére a tantestületi vitákban, melyhez rendelkeznie kell megfelelő jogi ismeretekkel (közoktatási törvény, gyermek- és diák jog, és minden tanulókra vonatkozó jog ismerete). A patronáló tanár nem „főnöke”, hanem segítője, támogatója, ötletadója, esetenként kontrollálója a diákönkormányzatnak. Erre a funkcióra leginkább olyan felnőttek alkalmasak, akik energikusak, empatikusak, kreatívak, szívesen foglalkoznak a tanulók problémáival, képesek együttműködni a diákokkal és nem utolsó sorban nem érzik presztízs veszteségnek, ha egy-egy „csatában” alulmaradnak a diákjaikkal szemben. Talán az sem véletlen, hogy nem túl népszerű ez a feladat a tanárok között, hisz a fentiekén túl a patronáló munka rendkívül idő- és munkáigényes is, annak ellenére, hogy a hatályos jogszabályok alapján erre a munkára illetménypótlék jár, illetve órakedvezmény adható. Mindettől függetlenül látni kell, hogy a diákönkormányzat támogatása nem egyszemélyes munka, hanem minden pedagógus kötelessége.

Az önkormányzatiság **alapelve a szabad választás**, ezért is szükséges, hogy az intézmények vezetése kidolgozza és meghatározza azokat a célokat, alapelveket és értékeket, amelyek megfelelő lehetőséget teremtenek a diákönkormányzat működése számára. A tisztségviselők megválasztásának pedagógiai előkészítése igen fontos feladat, mert meg kell tanítani, szocializálni kell diákjainkat a funkcióvállalás, a jelöltállítás, a képviselőválasztás, az érdekképviselés, a felelősségvállalás, a választóknak való beszámolás technikáira. Ennek hiányában formálissá, súlytalanná, esetenként a személyes ambíciók kiélésének terepévé silányítjuk a diákközösséget és annak vezető szervét. Az intézmények pedagógusainak kell alkalmassá tenni a diákokat e technikák gyakorlására, mely csak a közös tevékenységekkel, a közösség életéhez köthető megbízatásokkal, és a tevékenységek rendszeres ellenőrzésének és értékelésének folyamatával érhető el.

Az iskola (diákönkormányzat) választási rendszerét önmaga alakíthatja ki, de figyelembe kell venni azt is, hogy a törvényi előírásoknak megfelelően egy intézményben több diákönkormányzat is működhet (közoktatási törvény 63§. (2.)), valamint hogy senki nem zárható ki sem a választásból, sem a választhatóságból. A

diák-önkormányzati választás legjellemzőbb modelljei a következők¹⁰: közvetlen választás, amikor a választott személy abba a pozícióba kerül, amire a választást kiírták. A közvetett választás, amikor a megválasztott tagok választják ki maguk közül az egyes pozíciókra a megfelelő személyeket, illetve a delegálás, mikor minden osztály egy-egy általa választott diákot küld a diákképviselőbe. Ügyeljünk arra, hogy az eseményről úgynevezett választási jegyzőkönyvet kell készíteni, melyet 5 évig meg kell őrizni az iskolai irattárban!

Pedagógiailag igen izgalmas kérdés, hogy **kikből válhatnak jó diákvezetők**. Volt idő, mikor a legjobb tanulók látták el a tisztségek jelentős részét egy önkormányzatban. Ma már szerencsére nem jellemző a „jó tanuló = jó vezető” párhuzam automatikus érvényesülése, hiszen egészen más képességeket, ismereteket, attitűdöket igényel a tanulótársak vezetése, a programszervezés, vagy az érdekképviselő, mint ami a kiváló tanulmányi teljesítmény eléréséhez szükséges. Az sem biztos, hogy a legaktívabbnak tűnő, mindenről hamar véleményt formáló tanulók a legalkalmasabbak a pozíciók betöltésre, mert a komoly, megfontolt véleményű tanulók így eleve háttérbe szorulnak. És ne feledkezzünk meg arról az esetről sem, mikor a szakmailag alkalmasnak tűnik ugyan egy tanuló a feladatra, de a diákok többsége valamilyen ok miatt mégsem hajlandó őt, mint a diákközösség irányítóját elfogadni. Ezért célszerű, ha egy intézmény törődik a diákvezetők utánpótlás-nevelésével, számukra például tréningeket, vezetőképző táborokat szervez.

Az egyes intézményekben az ellátandó feladatoktól függően **különböző funkciókra szerveződhet a diákönkormányzat**. Megoldandó feladat ugyanakkor, hogy minden tanulónak legyen lehetősége bekapcsolódni a közösség ügyeinek intézésébe, és ne csak egy szűk tanulói réteg monopóliumává váljon. Az önkormányzat demokratikus működése érdekében ezzel párhuzamosan biztosítani kell azt is, hogy minden tanulónak legyen lehetősége vezetőként is részt venni az önkormányzati tevékenységben, és ne csupán végrehajtó szerepet töltsön be. Ugyanis ha ez a helyzet előáll, akkor az iskolai közösség két rétegre szakad, a monopolhelyzetben lévő „aktívakra” (akik többnyire a jó tanulmányi teljesítményű, jó szociokulturális háttérű tanulókból kerülnek ki), valamint az önkormányzati tevékenységből kirekesztett „tömegekre”. Ennek a kettészakadásnak további negatív következményei lehetnek, mint például az „aktíva” és „tömeg”

¹⁰ A választási modellekről, azok sajátosságairól, előnyeiről, hátrányairól részletesebb leírás található Milicz Ákos (2005): A demokrácia gyakorlóterepe. Diákönkormányzatok az iskolában. (I. 8. 1.) című tanulmányában. In: Korszerű iskolavezetés. RAABE KLETT Könyvkiadó KFT. Budapest

ellentéte, vagy a vezetők autokratikus, egoisztikus magatartásformáinak felerősödése, illetve a „tömeg” jelentéktelenség érzése, ami közönyössé teheti a tanulókat a közösségi problémák iránt (Bábosik, 2004).

Az önkormányzati **tevékenységformák megszervezésénél általában két szerkezeti modell** kerülhet megvalósításra. Az egyik a „team-” vagy „bizottsági-” vagy „munkacsoport-modell”, ahol 3-5 fő kooperációban lát el egy feladatot. E modell előnye, hogy mivel a csoport minden tagja kapcsolatban áll a feladattal, a tagjait optimális munkavégzésre, kooperációra készíti, hiszen a csoporttagok nem engedhetik meg a részfeladatok el nem végzését, mert ezzel veszélybe kerülne a feladat egészének teljesítése is. További előnye, hogy a vezető és végrehajtó szerepek nem különülnek el egymástól olyan élesen, mint az úgynevezett egyszemélyi megbízási rendszerben, mivel itt a csoport minden tagja részese mind a tervezés, mind a végrehajtás és az ellenőrzés folyamatának. A szakirodalmak azt igazolják, hogy mivel az önkormányzati tevékenység különböző értékű elemekből épül fel (tervezés, szervezés, végrehajtás, ellenőrzés, értékelés), melynek gyakorlására csak a vezető szerep ad lehetőséget, ezért ez a modell alkalmasabb az önkormányzati demokratizmus megvalósítására, hiszen így minden tanulónak lehetősége nyílik a vezetésszerű részvételre.

Sokkal gyakoribb ugyanakkor az egyszemélyi megbízási rendszer alkalmazása a diákönkormányzatokban, ahol is egy választott vagy kinevezett tanulót teszünk felelőssé egy feladat elvégzéséért. A modell előnye, hogy mivel szoros kapcsolat alakul ki a tisztségviselő tanuló és a feladat között, ezért intenzívebb munkát végezhet, és nincs módja kilépni a feladattól annak teljesítése nélkül. Hátránya viszont, hogy nem igényel a tevékenység végrehajtása kooperációt a társakkal, így kívül is rekedhet a személy a közösségi interakciókon (Bábosik, 2004).

Több intézményben tapasztalható, hogy a diákönkormányzatban belül ugyan elkülönülnek a különböző tisztségek (felelősök), de emellett egy-egy feladat, program megoldására (főleg ha egy bonyolult, sok munkával járó tevékenységről van szó, mint például egy rendezvény megszervezése) már teambe szerveződnek az önkormányzat tagjai.

Ezek után nézzük meg, melyek a legjellemzőbb **tisztségek a diákönkormányzatokban**. A DT legfontosabb tisztségét az elnök tölti be, akinek feladatai közé tartozik többek közt a diáktanács munkájának irányítása, az éves programtervhez ötletek gyűjtése és elkészítése, a többi tisztségviselő munkájának segítése, a DT ülések szervezése és vezetése. Kapcsolatot tart a diáktanácsot segítő

felnőtt vezetővel, részt vesz a nevelőtestület ülésein, javaslattevői jogkört gyakorol a jutalmazni kívánt tanulók esetében. Gyakori az elnökhelyettes, vagy szóvivő funkció is. Feladat körébe tartozik általában az elnök helyettesítése, az egyes intézményi programok levezetése, más intézmények önkormányzataival való kapcsolattartás, esetleg az iskolarádió vagy iskolaújság és egyéb médium tájékoztatása az aktuális eseményekről. A gazdasági felelős a DT pénzügyeit kezeli, költségvetést készít, könyvelést vezet, javaslatot tesz az esetleges bevételek felhasználására, valamint tájékoztatja a diákközösséget az anyagi források felhasználásáról. Az érdekvédelmi vagy jogi felelős javaslatot tesz a segítyezésre, kapcsolatot tart fenn az intézmény pedagógiai vezetőivel, eljár a diákok érdekérvényesítése érdekében. A DT tisztségviselői közé tartoznak a különböző program- vagy tevékenységfelelősök, mint például tanulmányi- kulturális-sport felelősök. Munkájuk a területükhöz köthető feladatok tervezése (faliújság gondozás, programok hirdetése, eredmények dokumentálása), koordinálása (igények összegyűjtése, résztvevők szervezése, jelentkezések összeírása, feltételek biztosításának megszervezése, eszköz- anyagi igények összeírása), és a programok lebonyolítása.

A diákönkormányzat tagjai közé tartoznak az egyes osztályok, csoportok megválasztott diákvezetői is. Rajtuk keresztül informálódik a közösség többi tagja a diákönkormányzat terveiről, munkájáról, de ők azok, akik továbbítják csoportjaik kéréseit és javaslatait az tanulói önkormányzat vezető testülete felé. Természetesen az itt közöltektől eltérő összetételben is hatékonyan működhet a diákönkormányzat, hiszen az különböző intézményi hagyományok és tevékenységrendszerek más-más feladatok ellátását tehetik szükségessé. Érdeemes még kitérni a diákönkormányzat létszámának kérdésére is. Célszerű figyelembe venni, hogy 10-15 főnél nagyobb közösség már nehezen mozgatható, mind az érdemi tevékenység, mind a kommunikáció nehézkessé válhat. Mivel többször kerül sor szavazásra az önkormányzaton belül, jó, ha páratlan számú a vezetőség, mellyel elkerülhető a szavazategyenlőség.

A diákönkormányzatok munkájának minősége nagyban függ az **elvégzett feladatok tartalmától** is. Alapvető szempont, hogy a tevékenységek, programok tartalma legyen szinkronban a közösség valóságos szükségleteivel, és ne csupán formális feladatokból álljon, ne szűküljön le rendfenntartó tevékenységre, vagy verbális aktivitásra, mert akkor nem a konstruktív, hanem az autokratikus és a verbális aktivitás válik szokásszerűvé. További követelmény, hogy e feladatok ne életidegen, művi feladatok legyenek, hanem legyenek összhangban a társadalmi praxissal, hisz ez az alapja, hogy olyan tevékenységi- és magatartási repertoárral gazdagodjanak tanulóink, melyekre

felnőtt állampolgárként is szükségük lesz. Ellenkező esetben az értelmetlen feladatok devalválják az önkormányzati tevékenységet, infantilizálják a közösség tagjait (Bábosik, 2004). A feladatok, tevékenységek összeállítása során kerülni kell a spontán kirekesztődés¹¹ veszélyét, mely akkor áll fenn, ha az intézménynek (benne a tanulói önkormányzatnak) túl szűk a diákok számára felkínált tevékenységrepertoárja, ami miatt a diákok jelentős rétegei nem kapnak lehetőséget arra, hogy bekapcsolódjanak a közösség tevékenységrendszerébe.

A diákönkormányzat **tevékenysége tartalmilag négy fő terület köré csoportosítható**. Az egyik, a jog- és érdekérvényesítő feladatok ellátása, ami egyik oldalról a diákok érdekeinek és jogainak képviselését az iskolavezetés előtt, másik oldalról pedig a diákoktól érkező panaszok összegyűjtését jelenti. Különösen fontos feladat még a diáktársak jogi ismereteinek megalapozása, mely szakmai képzések, tájékoztatások formájában történhet. A második tartalmi terület a programok és rendezvények szervezése és lebonyolítása, mint például ünnepek, kirándulások, vetélkedők, kulturális programok, sport-és szórakozási lehetőségek, egyéb közösségépítő programok, vagy az iskolai diáknapi megszervezése. A harmadik nagy terület pedig a kommunikációs- és tájékoztató feladatok ellátása, melyre szintén több lehetőség is kínálkozik. Ilyenek a falújság, iskolaújság, iskolarádió, vagy modernebb változatban az internetes portálok működtetése, melyek jó lehetőséget teremtenek a diákönkormányzatban folyó munka megismertetésére és népszerűsítésére, a diákközösségre vonatkozó aktuális információk közzétételére, a más diákközösségekkel való kapcsolattartásra. A negyedik feladatkör a gazdasági és pénzügyi feladatok ellátását jelenti, így például az önkormányzat pénz- és vagyonkezelését, az önkormányzathoz befolyó adományok, bevételek elszámolását, a programok kiadásainak megtervezését, valamint a pályázatok figyelését.

Az önkormányzat munkájával kapcsolatban mindenképp ki kell térni arra, hogy mivel a diákok által választott szervezetről van szó, **működését szabályozni, dokumentálni kell**, melynek formája a diák-önkormányzati szervezeti és működési szabályzat (SZMSZ). Ennek hiányában gyakorlatilag nem tekinthető legitimnek az önkormányzat. A diákönkormányzat szervezeti és működési szabályzatát a választó tanulóközösség fogadja el, és a nevelőtestület hagyja jóvá. A szabályzat jóváhagyása csak akkor tagadható meg, ha az jogszabálysértő, vagy ellentétes az iskola szervezeti és működési

¹¹ A téma bővebb kifejtése megtalálható „A spontán kirekesztődés, mint iskolai ártalom” című tanulmányban
In: Bábosik István (2004): Neveléstudomány. 493-499. oldal

szabályzatával, illetve házirendjével. A szervezeti működési szabályzat általában a következőket tartalmazza: a megalakulás dokumentálása, a diákönkormányzat neve, székhelye, a szervezet felépítése, a vezetők feladatmegosztása, a diákközgyűlésekkel kapcsolatos információk, a kapcsolattartás formái. A dokumentumban annak hatályát és az elfogadás dátumot is jelölni kell. Célszerű a diákközösségek „cserélődésének” megfelelően azt 4-5 évente átdolgozni, megújítani.

Mivel az önkormányzat a mandátumát az őt megválasztó diáktársaitól kapta, ezért nyilvánvalóan beszámolási kötelezettséggel tartozik feléjük. Ennek legmagasabb szintű fóruma a **diákközgyűlés**. A közoktatási törvény 62§ (7). pontja úgy rendelkezik, hogy az iskolában, kollégiumban évente legalább egy alkalommal diákközgyűlést kell szervezni a diákönkormányzat működésének és a tanulói jogok érvényesülésének áttekintése céljából. Több intézményben bevált gyakorlat ugyanakkor, hogy év elején, félévkor és az év végén is összehívják a közgyűlést, de rendkívüli közgyűlés összehívására is szükség lehet egy-egy fontos ügy kapcsán. A gyűlést az önkormányzat elnöke hívja össze, - és általában ő is vezeti le,- melynek napirendi pontjait célszerű legalább két héttel korábban kihirdetni a tagság számára. A napirend állandó elemei a következők: az intézményvezető beszámol az iskola életéről - különös tekintettel a diákjogok érvényesülésére -, ezt a DT elnök, majd a felelősök a beszámolója követi, ez után pedig lehetőséget kell adni a tagság számára hozzászólásokra, a kérdésekre és a vitákra, melyre érdemi válaszokat kell, hogy kapjanak a diákok. Ezek az események lehetnek a keretei az ünnepélyes pillanatoknak is, mint például jutalmak átadása, az új tisztségviselők bemutatása, vagy a régiektől való elbúcsúzás is. A közgyűlésen elhangzottakról ez esetben is jegyzőkönyvet¹² kell készíteni.

Összegzés

Azt, hogy hogyan, milyen színvonalon működik egy intézményben a diákönkormányzat számtalan tényező befolyásolja, így például a nevelők hozzáállása a diákokhoz, diákjogokhoz, az iskolavezetés és az iskolafenntartó viszonyulása a diákönkormányzathoz, a diákvezetők személyes kvalitásai és nem utolsósorban a

¹² A közgyűlés szakszerű lebonyolításáról, a jegyzőkönyv elkészítéséről további információk olvashatók Milicz Ákos (2005): A demokrácia gyakorlóterepe. Diákönkormányzatok az iskolában. (I. 8. I.) című tanulmányában. In: Korszerű iskolavezetés. RAABE KLETT Könyvkiadó KFT. Budapest

diáktársak kapcsolata a diákvezetőkkel. Talán mára már nem kérdéses, hogy szükség van a tanulóknak egy olyan gyakorlóterepre, melyben megtanulják érdekeik képviselését. Ennek segítése, támogatása minden pedagógusnak szívügye kell, hogy legyen, mert Bihari Mihály szavaival élve: „A demokráciát nem elegendő eltérni, mint a diktatúrát. A demokráciát működtetni kell”- ami igaz az iskolákra is.

Feladatok

- A felsorolt tevékenységekhez, funkciókhoz képest hogyan működik a megfigyelt diákönkormányzat. Tegyen javaslatot az esetleges változtatásokra.
- Milyen szerkezeti modell jellemzi a megfigyelt diákönkormányzat felépítését. Mennyire tartja hatékonynak a formát. Szükség esetén tegyen javaslatot a változtatásra.
- Vizsgálja meg, mennyire felel meg a diákönkormányzat működése a törvényi előírásoknak.
- Készítsen egyszerű vizsgálatot (kérdőív, interjú) tanulókkal és/vagy tanárokkal és/vagy diák-önkormányzati tagokkal a diákönkormányzat munkájának, tevékenységének ismeretével, a diákönkormányzat munkájával való elégedettséggel kapcsolatban. Tárja fel az eredményeket, és az esetleges problémákat
- Készítsen az intézmény diákjai számára egy segédanyagot-közérthető formában- a diák-önkormányzati jogokról, az érdekérvényesítés lehetőségeiről.

Irodalom

- *Bábosik István* (2004): Nevelélmélet. Osiris Kiadó, Budapest. (76-80. oldal)
- *Barakonyi Károly* (2004): Rendszerváltás a felsőoktatásban. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- *Benedek István* (1997): Kollégiumi neveléstan. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- *Gáspár László* (1996): Innovációs folyamatok menedzselése az iskolában: OKKER Oktatási Iroda, Budapest.
- *Gáspár László* (é.n.): Nevelélmélet. Okker Kiadó, Budapest.
- *Loránd Ferenc* (1997): Bevezetés a pedagógiába. Szemelvénygyűjtemény. OKKER Oktatási Iroda, Budapest.
- *Márton Sára* (2008): Minőség és minőségbiztosítás az autonóm iskolában. Élmény '94 Bt., Nyíregyháza
- *Milicz Ákos* (2005): A demokrácia gyakorlóterepe. Diákönkormányzatok az iskolában. In: Korszerű iskolavezetés. RAABE KLETT Könyvkiadó KFT: Budapest. (I. 8. 1.)
- *Pataki Ferenc* (2005): A NÉKOSZ-legenda. Osiris Kiadó, Budapest
- *Pukánszky Béla-Németh András* (1996): Neveléstörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. Budapest.
- *Szilágyiné Somogyi Katalin* (1993): Diákönkormányzat az iskolában. In: Pál Tamás (szerk.): Diákönkormányzatok. Iskolapolgár Alapítvány, Budapest.